

DEMOKRASİLERDE BASIN HÜRRIYETİNE MÜDAHALELER VE BUNUN SİYASİ SİSTEME ETKİSİ

PROF. DR. NURETTİN GÜZ*

GİRİŞ

Basın kelimesinden yazılı basın organları olan gazete ve dergiler anlaşılırken konuyla daha yakından ilgilenenler görsel, sesli, yazılı ve elektronik kitle iletişim araçlarını genel olarak basın kelimesi ile ifade ederler. Basın ve kitle iletişim araçları kavramları da birbirinin yerine kullanılabilir. İletişim, Latince *communis* yani "ortak" kelimesinden gelmekte ve İngilizce *communication* kelimesinin karşılığı olarak Türkçede kullanılmaktadır (İçel 1998:3). Basın kelimesinin karşılığı olarak ise, son yıllarda popüler olan "medya" kelimesi daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Medya köken olarak İngilizce bir terimdir ve kitle iletişim araçları olarak adlandırılan gazete, dergi, radyo, televizyon gibi araçların yani basının karşılığı olarak kullanılmaktadır (Oskay 1992: 15). Yazılı basın ya da medya dendiği zaman gazete, dergi ve hatta kitap vb. araçlar, sözlü basın/medya dendiği zaman ise radyo, görsel basın/medya dendiği zaman televizyon, elektronik basın/medya dendiği zaman ise İnternet akla gel-

Basın kelimesinin karşılığı olarak son yıllarda popüler olan "medya" kelimesi daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

* Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

mektedir. İnternet ve İnternet tabanlı haber ve paylaşım siteleri aynı zamanda sosyal medya olarak da adlandırılmaktadır. Demokrasi ise, halkın yönetimde söz sahibi olduğu, ülke yönetiminin en üst noktasındaki parlamentoyu belirlediği, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre rejimin işlediği bir siyasal sistem olarak adlandırılmaktadır.

Günümüz insanının ayrılmaz bir parçası olarak dikkati çeken basın organları, siyasal rejimlerin karakteri ne olursa olsun toplumsal hayatın hemen her safhasında insan için haber verme, bilgilendirme, toplumsal-

Basın ile iktidarlar arasındaki ilişkiler ya da mücadelelerin tarihi, basının ortaya çıktığı döneme kadar gider.

laştırma, kamuoyu oluşturma ve eğlendirme aracı rolünü üstlenmektedir. Bu araçlar, içinde yaşadığımız çağdaş dünyada insanların dünyaya açılan pencereleri olurken sunduğu hizmetlerden faydalanamayan bir insan toplumsal hayattan ve çevreden soyutlanma korkusuyla karşı karşıya kalabilmektedir.

Toplumsal ve bireysel hayatın ayrılmaz bir parçası olan bu araçlardan kişi, grup ve kurumlar farklı şekillerde yararlanmayı istemektedir. Basın, insanlar ve toplumlar için haber ve bilgi kaynağı olma özelliği ile ön plana çıkarırken, toplumsal hayatta güç kazanmak isteyenler, geniş insan kitlelerine ulaşmayı amaçlayanlar, mal ve hizmet pazarlamaya çalışanlar, popüler olmak isteğinde bulunanlar veya toplumsal

gündem oluşturmak ve gündemde kalmak isteyenler açısından farklı anlamlar ifade eder. Bunların ötesinde basın organları ve onların sahip oldukları güçle ilgilenen bir başka kurum ise siyaset olmaktadır. Bu araçların ilk ortaya çıkmalarından itibaren toplumda güç sahibi olmak ya da gücünü korumak isteyenler basına karşı büyük ilgi duymuşlardır (Keane 1993: 24-28). Bu sebeple basın ile iktidarlar arasındaki ilişkiler ya da mücadelelerin tarihi basının ortaya çıktığı döneme kadar gider. Bu mücadele her iki kurumun misyonu ile de ilgilidir. Başka bir ifade ile basın ile iktidarlar arasındaki mücadele kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Misyonları ve yapıları gereği bu iki kurumun temel hedefler konusunda bir araya gelmeleri mümkün değildir.

Demokrasinin gelişmesine paralel olarak basının siyasal sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ve dördüncü sacayağını oluşturması, en azından demokrasi ile idare edilen ülkelerde basını siyasal iktidarların baskı ve denetiminden biraz uzaklaştırabilmiş, ilerleyen dönemlerde uluslararası alandaki gelişmeler ışığında basın özgürlüğü konusunda daha koruyucu önlemler belirlenmiş ve iktidar sınırlandırılmıştır. Basın özgürlüğü

ile ilgili temel ilkelerin uluslararası metinler ve anayasalara girmiş olması basını siyasal iktidarların müdahalesinden tam olarak kurtarabilmiş değildir. Demokrasinin kurumsal olarak tam gelişmediği ülkelerde iktidarların fiilî ve idari engellemeleri basının özgürlük alanını sınırlamak ve halkın habere, bilgiye ulaşmasını engellemekle kalmamakta, demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemesine de engel olmaktadır.

Günümüz demokrasilerinin en önemli problemlerinden olan iktidarların basının özgürlük alanına doğrudan veya dolaylı müdahaleleri, basın mensuplarının farklı yöntemlerle baskı altına alınması, basın alanının mülkiyet değişiklikleri yaratılarak siyasal iktidar taraftarlarına geçmesi, iktidar gücünün kullanılarak basın özgürlüğüne müdahale edilmesi farklı zamanlarda basın odaklı tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Sık tartışılan ve uygulamalarına Türkiye örneğinde de rastlanan siyasal iktidarların basına müdahalelerinin demokratik siyasal hayatta yarattığı sorunlar bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Makalede önce basın ile iktidarlar arasındaki mücadelenin sebepleri üzerinde durulacak, basının demokrasinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ve evrensel metinlerde yer alarak özgürlük alanının genişlemesine yer verilecektir. Daha sonra, basın hürriyetinin sınırlarının oluşması, bu hürriyetlerin güvence altına alınması, basın özgürlüğüne doğrudan müdahalelerin ve basının denetim altına alınmasının siyasal sistem üzerinde yarattığı olumsuz etkilere değinilerek elde edilen bulgular ortaya konacaktır. Bu çerçevede son yıllarda daha yoğun görülen basının mülkiyet yapısına müdahale edilerek siyasal iktidarlar tarafından kontrol edilmesine yönelik çabaların yaratacağı sakıncalar üzerinde durulacaktır.

A. BASIN-İKTİDAR/YÖNETİM ÇATIŞMASININ SEBEPLERİ

Dört asrı aşan süredir siyasal iktidarları ellerinde tutan ya da iktidarı ele geçirmek isteyenlerin temel amaçlarından birini de basın organlarının sunduğu hizmetlerden faydalanmak için gerekli çareleri bulmak oluşturmuştur. Bu amaca ulaşmak için kişi ya da gruplar ikna, para ile satın alma, cebir ve şiddet seçeneklerini de kullanmışlardır (Keane 1993:22-37). Siyasal rejimlerin gelişmesi, demokratik siyasal rejimlere getirilen düzenlemeler basın organlarının siyaset mekanizmasından bağımsız olabilmesi için gerekli zemini hazırlarken, kamuoyunun etkilenmesi ve yönlendirilmesinde çok güçlü olan bu araçların sunduğu hizmetler siyasiler için öncelikli ve vazgeçilmez bir öneme sahip olma konumunu korumuşlardır.

Günümüzde olduğu gibi tarihî seyir içerisinde de basınla siyasal iktidarların amaçları daima çatışmıştır. Çatışmanın odak noktasını her iki kurumun varlıklarını devam ettirebilmeleri için yapılması gerekenlerin

birbirleriyle uyuşmaması oluşturmuştur. Tarihin her döneminde siyasal iktidarı seçimle veya cebirle ele geçirenlerin bütün amacı iktidarın devamını sağlamak olurken, bu amaç kimi zaman yönetimde bulunan ailenin/sülalenin çıkarlarını sağlamak, kimi zaman devleti korumak, kimi zaman da milletin mutlu ve müreffeh olması adına yapılmıştır. Siyasal sistemin demokratik veya antidemokratik olması, iktidara gelenlerin cebirle, miras yoluyla veya seçimle gelmesi, iktidarın meşruiyetinin kabul edilmesi veya edilmemesi bir kenara iktidarlar için kendisine güç veren kaynağın muhafaza edilmesi iktidarın devamı açısından büyük önem taşımaktadır. İktidar cebir yoluyla elde edilmişse yönetim gücünü elinde tutanlar yönettikleri halkın kendilerine başkaldırabileceğinden korktukları için silahlı bir gücü ellerinde tutarken, iktidarın sürdürülmesi için yönettikleri insanların zihinlerine de hükmetmeye çalışmışlardır.

Demokratik sistemlerde meşruiyetin sürdürülebilmesi için kitlelerin ikna edilmesine ihtiyaç vardır.

İktidarların demokratik zeminde, seçimle ve meşru olarak yönetimi üstlenmesi hâlinde meşruiyetin kaynağı olarak karşımıza çıkan halk desteğinin sürdürülmesi iktidarın devamı açısından mutlak bir gerekliliktir. Demokratik sistemlerde meşruiyetin sürdürülebilmesi için kitlelerin ikna edilmesine ihtiyaç vardır. Demokratik zeminde toplumsal rızanın sağlanması ve hatta bazen üretilmesi ile siyasal alanda iktidara gerekli destek sağlanmış, sonraki dönem için yetki alınmış olmaktadır. Rızanın alınması veya üretilmesi noktasında ise basın organları önemli bir yer tutar (Damlapınar 2005:115- vd.). Marksist bir yaklaşımla konu ele alındığında basın organlarına iktidarın ideolojik aygıtları yakıştırmaları bile yapılabilir (Althusser 1994: 36). Sonuç olarak siyasal iktidarlar, sistemin demokratik veya antidemokratik olmalarına bakılmaksızın iktidar gücünün devamı için halk desteğine, bu desteğin alınması için de basın organlarına ihtiyaç duyarlar.

Geçtiğimiz 20. yüzyıl ve içinde yaşadığımız 21. yüzyıla bakıldığında basın organlarının teknolojik ve tür olarak büyük gelişme ve değişme gösterdiğine şahit olmaktayız. Yazılı basın organlarının yanına radyo ve televizyonun gelmesi, uyduların iletişim sektörünün hizmetine girmesi ile McLuhan'ın öngördüğü gibi dünya evrensel köye dönüşmüştür (McLuhan 1968). Öteden beri tartışılan ve basın açısından liberal sistemin en büyük dezavantajını oluşturan basın organlarının sayıca sınırlı olması ve basın organlarına sahip olabilmek için güçlü bir sermaye yapısı gerekliliği noktasındaki eleştirileri yıkan İnternet ya da başka bir ifadeyle elektronik medya, basın alanının yeniden yorumlanması gereğini ortaya

çıkarmaktadır. Gelişmeler bu organlara büyük güç atfedilmesine yol açarken, bu araçların âdeta “zihin yönlendirenler” olarak (Schiller 1993: 10) adlandırılmasını da hazırlamıştır.

1. Basın-İktidar Çatışmasının Kaçınılmazlığı

Geçtiğimiz asrın özellikle ikinci yarısı ve içerisinde bulunduğumuz dönemde demokrasinin gelişmesine paralel olarak yönetimler için iktidarın devamının toplum rızasına ihtiyaç duyduğu, bunun sağlanması için de basın organlarının iyi birer araç özelliği taşıdığı dikkati çeker. Meşruiyetin sağlanması için gerekli olan insan aklına hükmetmenin en temel yolu basın organlarıdır. Nasıl ki yazının ortaya çıkması ile birlikte kitle iletişim aracı olarak görülen yazıyı tekelinde bulunduran iktidar ve ona yakın olanlar yazı yoluyla insanları etkilemeye çalışmış, bunu iktidarın bir aracı olarak kullanmışlarsa, benzer özelliği aradan geçen asırlar boyunca yeni iletişim araçları taşımıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde ise meşruiyetin sağlanması için temel araçlardan biri de basın olmuştur. İktidarı ele geçiren veya iktidarı ele geçirmek isteyen siyasal partiler, amaçlarına ulaşmak için vazgeçilmez olarak gördükleri insan aklına ulaşarak yaptıkları/yapacakları icraatların iyi olduğu, halkın bundan memnun olduğu/olacağı görüşünü genel bir kanaat olarak yaygınlaştırmak isterler. Bunun için en gerekli araç ise basın ve onların sunduğu hizmetleridir.

Meşruiyetin sağlanması için gerekli olan insan aklına hükmetmenin en temel yolu basın organlarıdır.

Siyasal iktidarın, elinde tuttuğu iktidar gücünün devamı için insanların yönetimden memnun olduklarına ilişkin zihinlerde oluşturacağı imaj için basın organlarını kullanma amacı ile basın organlarının varoluş amacı ve demokratik siyasal sistemin basın organlarına yüklediği tarihî misyon hiçbir zaman uyuşmaz. Basının sahiplik veya mülkiyet açısından var olmasını veya ortaya çıkmasını sağlayan ve sonraki dönemlerde kurum olarak yayınlarını sürdürme gerekçesini oluşturan temel faktör, maddi kazanç elde etmek; başka bir ifade ile para kazanma isteği olmuştur. Basın organlarının insanlara enformasyon sağlamak, onları eğitmek, eğlendirmek gibi fonksiyonları para kazanmanın amacına yönelik olarak yerine getirilen hizmetlerdir. Basın organlarının mülkiyet olarak para kazanma amacına ulaşabilmesi için daha fazla okunmasına, dinlenmesine, izlenmesine veya ziyaret edilmesine ihtiyaç vardır. Bunun sağlanması ise basın ile hedef kitlesi arasında kurulacak sağlıklı iletişim kanallarına ve oluşturu-

rulacak güvene bağlıdır. Ortaya çıkışlarından günümüze kadar basın organlarını yaşatan temel faktör hedef kitlesinin ilgisi ve güveni olmuştur.

Basın organları ile hedef kitlesi arasında kurulacak sağlıklı iletişimde hedef kitlenin ilgi, istek ve beklentisinin önceden bilinerek yayın içeriğinin buna göre oluşturulması başarı için önemlidir. Toplumun basından beklediği içeriğe bakıldığında basın organları yeni ve olağanüstü, ani gelişen, dikkati çeken, olumludan daha çok olumsuzluklar içeren bilgilerin ön plana çıktığı görülür. Bu noktada iktidarın basından beklentileriyle toplumun basından beklentileri çatışır. Basının, olağan bir demokratik ortamda güç kaynağı olarak gördüğü toplumun beklentilerini karşılamak üzere yayın yapması basın ile iktidarlar arasında mücadelenin de kaynağını oluşturur. Ülkede ve çevrede her şeyin iyi, insanların mutlu ve memnun olduğunu kamuoyuna anlatmaya çalışan siyasal iktidara karşı, menfilikleri sürekli gündeme getiren ve bunu misyon olarak üstlenen basın organlarının aynı amaçlar çerçevesinde uyuşmaları yerine sürekli bir çatışma içerisinde bulunmaları kaçınılmaz bir realite olarak karşımıza çıkar.

Basının muhalefet etme ve iktidarlara anlaşmazlıkları bilindiği için antidemokratik siyasal sistemlerde iktidarı ele geçiren kişi, grup veya parti öncelikle basını kendi denetimine alır. Basın organlarının serbest bir biçimde yayın yapmaları yerine iktidarda bulunan kişi ya da gruba yakın insanlar bu alandaki kontrolü ele geçirir ve bu kurumların iktidarın amaçları doğrultusunda yayın yapmaları sağlanır. Bu tür siyasal sistemlerde basın yoluyla kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olma yerine halkın iktidarın amaçları doğrultusunda yönlendirilmesine çalışılır. Doğrudan veya dolaylı olarak iktidarın propagandası yapılır, icraatlar sürekli gündeme getirilerek insan zihnine hükmedilmeye çalışılır.

Demokratik toplumlarda kamuya, yerel yönetimlere, dernek, vakıf, siyasi parti vb. kuruluşlara bağlı olmayan basın kuruluşlarının yaşayabilmesi, kazanç elde edebilmesi için kamuoyu desteği alması mutlak gereklilik olarak karşımıza çıkarken, basının bu özelliği demokrasinin gelişmesine paralel olarak sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ile birlikte alana ayrıcalıklı bir konum getirir. Basın organlarının kamusal görev üstlenmesinin bir gereği olarak kendisine tanınan bu ayrıcalık, mülkiyet olarak basın alanının daha özenle düzenlenmesini, basın kuruluşlarına sahip olacakların diğer işletme sahiplerinden daha farklı kişisel geçmişe sahip olmalarını gerekli kılar. Para kazanmanın bir aracı olarak kamuoyu desteğini kazanma isteklerine rağmen para kazanma için her yol ve yöntemin bu kuruluşlar tarafından izlenmesine izin verilmez. Toplum ahlakı, demokratik teamüller, evrensel ilkeler, ulusal ve uluslararası hukuki metinler basın kuruluşlarını sınırlandırır.

Basının çalışma alanının daha özenle çizilmesinin sebebi toplum adına hareket etmesi ve gücünü toplumdaki kaynaklardan almamasıdır. Demokratik siyasal sistemde basın alanı tanımlanırken, sistem içerisindeki birbirinden bağımsız yasama, yürütme, yargı gibi basın organlarının güç kaynağı olarak millet/halk vurgulanmıştır. Bunun bir sonucu olarak basın hürriyeti uluslararası metinlere girmiş ve güvence altına alınmıştır. Basın organlarının demokratik siyasal sistem içerisinde kendisinin güç kaynağı olarak millettten/halktan başka bir güç kaynağı görmemeleri, kendilerine verilen görev ve sınırları aşmamaları siyasal sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir. İktidarla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusundaki ilkeler de bu çerçevede kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

2. Basın Organlarının Fonksiyonları

Genel olarak basın organları veya kitle iletişim araçları denince akla ilk gelen haberdur. Bu araçların haber ve bilgi vermek üzere tarih sahnesine çıktıkları görülür. Haber vermek temel işlev olmasına rağmen toplumun eğitilmesi –ki içinde bulunduğumuz dönemde bunun yaygın olarak yerine getirildiğini görüyoruz– eğlendirilmesi (bu amaca yönelik olarak tematik kanalların kurulduğu ve yaygınlaştığı bilinmektedir) (McQuail 1994:76) fonksiyonları yanında bireyi toplumun bir parçası hâline getirme özelliğini içeren toplumsallaştırma, bireyin toplumun amaç ve ideallerini benimsemesini kapsayan güdüleme, toplumsal tartışma ortamı hazırlama, kültür geliştirme, bütünleştirme işlevleri (MacBride vd. 1980: 283) yanında demokrasiler için önemli olan kamuoyunun oluşturulması daha açık bir ifade ile kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olunması, (Blumler 1981:121) kamuoyu eğilimlerinin açıklanması, parlamentonun, iktidarın ve yönetimin genel olarak toplum adına denetlenmesi, yönetenlerle vatandaşlar arasında iletişim kurulması, dile getirilmeyen sorunların yönetime ve toplumun diğer kesimlerine duyurulması basın fonksiyonları arasında yer alır (İçel 1983:51).

Bu fonksiyonlar, demokratik sistemlerin sağlıklı işlemesi açısından basın organlarına temel bir rol verir. Örneğin halkın kendi kendini idaresi olan demokrasilerde halk yönetim işlevini kendi iradesi ile seçtiği parlamentolar aracılığı ile kullanır. Parlamenteoya seçileceklerin vatandaşlar tarafından tanınmasında, kişiliklerinin ortaya konmasında, temsil yetenekleri konusunda basın devreye girerek seçmen tercihlerinin doğru yapılmasına

Basın
hürriyeti
uluslararası
metinlere
girmiş ve
güvence
altına
alınmıştır.

yardımcı olur. Aynı şekilde parlamentonun oluşmasından sonra halk temsilcilerini denetleme işlevini yine gücünü kendisinden alan ve halk adına hareket eden basın organları vasıtasıyla yapar. Basın; haber, yorum ve eleştirileriyle kamuoyunun oluşmasında son derece önemli bir rol üstlenir. Demokrasilerde çok sesliliğin gereği olarak farklı düşüncelerin kamuoyunun gündemine gelmesine, sorunlarını yasama ve yürütme organına doğrudan iletemeyen grupların istek, dilek ve şikâyetlerini ulaştırmada aracı olur.

Gücünü
halktan alan
basın
organlarının
farklı görüşleri
temsil
etmesine fırsat
yaratılmalıdır.

Basının bu fonksiyonlarını yerine getiremediği durumlarda demokratik siyasal sistemin işlemede önemli sorunlar oluşur. Yasama ve yürütmenin denetlenmesi, kamuoyunun oluşturulması ve açıklanması, seçmen iradesinin sağlıklı olarak sandığa ve yönetime yansıtılmasında gerekli mekanizmalar kurulamaz. Gücünü halktan alan basın organlarının farklı görüşleri temsil etmesine fırsat yaratılmalıdır ki sistemin aksayan yönleri, yönetimin başarı ve başarısızlıkları, ülke ve dünya sorunları konusundaki yaklaşımlar ve vatandaşın sorunları serbestçe tartışılabilsin.

Basın organlarının var olması demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemediği açısından yeterli değildir. Bu kurumların çok sesliliğin gereği olarak serbestçe yayın yapabilmelerine, farklı siyasi görüş ve eğilimleri seslendirebilmelerine fırsat verilmelidir. Kimi zaman basın organlarının yayınlarından şikâyet edilmesine rağmen farklı görüşlere saygı gösterilmesi, basın organlarının denetimi konusunun siyasi iktidarların müdahalelerinden uzak olarak güç kaynağı olan halka bırakılması demokrasinin sağlıklı işlemediği ve gelişmesi açısından önemlidir.

3. Haber ve Basın Hürriyet

Basının çok fonksiyonu olmasına rağmen bugün de dâhil hemen her dönemde halkın basın organlarından isteği, öncelikle yerine getirmesi gereken görev haber olmuştur. Haber, insanları ilgilendirecek olan yeni, zamanlı, önemli, ilginç olan bir gelişme, değişme, fikrin doğru, açık, anlaşılır ifadelerle özetlenmesi olarak tanımlanabilir. (Güz 2005:60; Schneider 2000:40; Mellburn 1998:232) Basın organları sadece insanların haber ihtiyacını karşılamakla kalmayacak, habere esas olan konu ile ilgili yorum ve eleştirileriyle vatandaşların olayları, fikirleri, gelişme ve değişimleri anlamalarına yardımcı olacaktır. Haber denen olgunun temelinde ise rutinin

dışında olumlu olanlardan daha çok olumsuzluklar, eksiklikler, yanlışlıklar, zıtlıklar vardır. Olaya haber değeri kazandıran unsurlar da genellikle bunlardır ve insanların haber olarak görmek istedikleri olgular da içerisinde bunları barındıranlardır.

Habere esas olacak olayların çoğu zaman olağan dışı, olumludan çok olumsuzlukları içeren, cimrilik, zenginlik, kıskançlık, zıtlık, sevgi, aşk, nefret, aykırılık gibi insanların ilgisini çekecek türden olmaları sebebiyle kimi zaman basın organları verdikleri haberlerden dolayı tepkilerin oluşmasına yol açar. Basının olumsuzlukları yayın konusu yapması siyasi iktidarlar ve taraftarlarınca her zaman eleştirilmesinin nedenini oluşturmuş, iktidarın tepkisi beraberinde basın alanına müdahaleyi gündeme getirmiştir. Demokrasinin gelişmişlik düzeyine paralel olarak kimi ülkelerdeki iktidarlar basının her türlü yayını, çok sesliliğin ve demokrasinin bir gereği olarak görürken, gelişmekte olan veya az gelişmiş toplumlarda bu durum basın hürriyetine müdahalenin gerekçesi olmaktadır. Basın organlarına toplumsal beklentinin yüklediği bir anlamda “şeytanın avukatlığını yapma” rolü basının yayınlarıyla hemen her iktidara muhalefet eden bir konum üstlenmesi ile, iktidarın dikensiz gül bahçesi yaratma isteğinin bir sonucu olarak muhalefetsiz veya az muhalefetli bir ortam yaratma düşüncesinin çatışması iktidarlarla basın arasındaki mücadelenin temelini oluşturur. Basın organlarının büyük bölümü halkın kendisine yüklediği olumsuzlukları gündeme getirme görevi sebebiyle siyasal iktidara muhalif olurken, hemen her dönemde iktidarların doğrudan veya dolaylı olarak yanında yer alanlar da varlıklarını sürdürürler. Siyasal iktidarı destekleyen basın organlarının hemen her dönemde hedef kitlelerinin bir bölümünü kaybettiği dikkati çeken bir durumdur.

Siyasal iktidarı destekleyen basın organlarının hemen her dönemde hedef kitlelerinin bir bölümünü kaybettiği dikkati çeken bir durumdur.

Hoşgörü ortamında gelişecek ve toplumsal zeminde varlığını sürdüreceği olan basın özgürlüğünün tehdit unsurlarının başında siyasal iktidarlar gelmektedir. Siyasal iktidarların bu alana müdahale etme istekleri belirli bir iktidar veya dönemle sınırlı olmayıp süreklilik gösterir. Çok partili dönemlerle birlikte basının yaptığı yayınlarla iktidara muhalefet ediyormuş izlenimi vermesi çoğu zaman muhalefet partileri ile basının politikalarının paralellik arz etmesine yol açar. Konunun ilginç yanı, seçimlerle iktidarın değişmesi ve muhalefet partisinin ya da partilerinin iktidar olması durumunda basın ile yeni iktidar arasında tekrar bir anlaşmazlık noktasının oluşmasıdır. Aslında bu durum bir önceki sürecin

şekil değiştirerek devam etmesinden başka bir şey değildir ve bu döngü süreklilik gösterir.

Siyasal iktidarlarla basın arasındaki mücadelenin sonucu genellikle basın özgürlüğünün daraltılması çabaları ile sonuçlanır. Basın özgürlüğü dendiği zaman; olaya, fikre, gelişmeye ulaşmak, bunları derlemek, yorumlamak, eleştirmek, yayın konusu yapmak ve çoğaltarak insanlara ulaştırmak anlaşılır. Klasik bu üç unsur yanında modern demokrasilerle birlikte ilave edilen yeni iki ilke basın için bir güvence oluşturur. Bunlar; basının ihtiyaçlarının siyasi iktidarlar tarafından karşılanmasının yerine

Demokratik sistemin kalbinde yer alan basın organlarına siyasi iktidar müdahale etmemeli.

getirilmesi zorunlu kamu görevi sayılması ve farklı düşünce, görüş, siyasi çizgi ve ideolojiyi savunan basın organlarına karşı iktidarın eşit davranması ilkeleridir. Demokratik sistemin kalbinde yer alan basın organlarına siyasi iktidar müdahale etmemeli, siyasi gelişme ve kararlarla ilgili sağlıklı bilgi akışı söz konusu olmalı ki sağlıklı bilgilenmede insanlar için fırsat eşitliği olsun (Dönmezer 1976:92; Gernham 2004:357).

Teknolojinin gelişmesi ve yeni araçların devreye girmesi ile birlikte basın alanının kontrolü güçleşmekte, insanların basın organlarına sahip olabilmeleri kolaylaşmakta, bireylere farklı iletişim kanalları arasında serbest seçim yapabilme fırsatları yaratılmaktadır (Keane 1993:75). Bütün bu gelişmelere bakıldığında basın özgürlüğüne ilişkin olarak yeni ilkeler de konabilir. Basının hukuki olarak kendisine tanınan serbestlik yanında ekonomik, idari ve fiile sınırlamalara tabi tutulmaması temel bir gereklilik olarak karşımıza çıkar (Özek 1983:30).

Her türlü müdahaleden uzak olarak basının serbest yayın yapabilmesinin sadece birtakım ilkelere bağlanmasının ötesinde siyasi iktidarların basın alanına yönelik bir müdahaleyi demokrasiye yapılmış kabul ederek bu alana müdahale edilmemesi gerekliliğini siyasi ilke edinmesi önemlidir. Gelişmiş demokrasiler de dâhil olmak üzere hemen her ülkede doğrudan ya da dolaylı, gizli veya aleni olarak siyasi iktidarların basın alanına müdahale etme teşebbüsünde buldukları, çoğu zaman bunda başarılı oldukları dikkati çekmektedir. Uluslararası metinlerde basın hürriyetinin güvence altına alınmasına, bu hürriyetin kısıtlanamayacağına dair hükümlerin anayasalara girmesine rağmen bu alana müdahalelerin devam ettiği de gözlenmektedir. Bu müdahalelerin önlenmesinin temel yolu, siyasi iktidarın basın alanına müdahale etmemesinin demokrasiye

karşı yapılmış en büyük hata olacağını kabul etmesidir. Basın hürriyetinin sınırlarının aşılması ile ilgili şikâyetlerden hareketle; basın alanına siyasal iktidar tarafından yapılacak müdahalelerin siyasal sisteme zarar verebileceği, siyasal iktidarların basın organları için en yüksek yargı mercinin kamu vicdanı olacağı, basın ile ilgili verilecek hükümleri topluma bırakmanın en doğru yol olacağını ilke olarak kabul etmesi gerekir. Ayrıca basın ile ilgili şikâyetlerin yoğunlaşması hâlinde, çok başvurulmak istenmemesine rağmen yargı yolunun tercih edilmesi alana yapılacak siyasi müdahalelerden daha iyidir.

B. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ VE BASIN

Basının, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak her türlü müdahaleden uzak, çerçevesi özenle çizilmiş ayrıcalıklı bir konumu vardır. Demokratik siyasal sistem içerisinde basının bugünkü konumunu elde etmesi uzun ve çetin bir mücadelenin sonucu olmuştur. Özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da iktidarlara/yönetimlere karşı basının asırları aşan bir mücadelesi vardır. Basın bu mücadelenin bir sonucu olarak önce kendi alanının sınırlarını hukuki olarak güvence altına aldırılmış, daha sonra toplumun da baskısı ile önemli ve temel haklar elde etmiş, 19. asrın sonları ve 20. asırda demokrasi alanında atılan adımlar ile medya kuruluşları demokratik siyasal sistemin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Bugün basının yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak adlandırılarak demokrasilerin olmazsa olmaz kurumları arasında yer almaları siyasal sistemin sağlıklı işleyebilmesi ihtiyacından kaynaklanmakta ve bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Dönmezer 1983:2-4).

Fransız İhtilalinin bir sonucu olarak dünyaya yayılan ve günümüz demokrasilerinin temel şartı olan kuvvetler ayrılığı ilkesi ile ilgili zaman içerisinde bazı problemlerin yaşandığı görülmüştür. Halkın kendi kendisini idare etmesi şeklinde tanımlanan demokrasilerde yönetim için temel unsur vatandaşların bizzat kendisi tarafından ortaya konan iradesidir. Halk yasama görevini kendisi adına yetki verdiği milletvekilleri vasıtasıyla kullanır. Halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolar/meclisler ülkenin en yetkili/yüksek makamı olarak yasal düzenlemeleri yapar. Yasamadan ayrı biçimde oluşturulan ve çoğu zaman yasamanın içerisinde çıkan, gücünü millet adına parlamentodan alan ve yine yasama organı parlamento tarafından denetlenen yürütme organı hükûmet ise millet adına parlamentoya hesap vermek şartıyla yönetim görevini üstlenir. Bu iki güçten bağımsız olarak görev üstlenen yasama ise üçüncü erki/gücü oluşturur.

Sistem görünüşte birbirinden bağımsız ve sağlıklı biçimde yürüyecek olan üç ayrı gücün üzerine inşa edilmesine ve işleyişin doğru biçimde

olacağı varsayılmasına rağmen uygulamada bu mümkün olamamıştır. Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak seçimlere giren siyasal partiler parlamentoda çoğunluğu sağladıkları zaman sistemin gereği olarak icra organı hükûmetin üyelerini de kendi mensupları arasından çıkarmaktadır. Genellikle çoğunluğu sağlayan partinin genel başkanı parlamentoda en büyük grubu oluşturan partinin genel başkanı olarak parlamentoda alınan kararlarda etkili olduğu gibi aynı genel başkan icra organı hükûmetin de başkanı yani başbakan olarak görev yapmaktadır. İcra organı hükûmetin başkanı yani başbakan olan kişi aynı zamanda parlamentoda

Siyasal partiler de basın organları gibi kanuni gereklilikleri yerine getiren herkes tarafından kurulabilirler.

çoğunluğu sağlayan partinin de genel başkanı olması sebebiyle hükûmet kendisini denetlemekle görevli olan parlamentonun bu denetiminden çoğu zaman kurtulabilmektedir. Birbirinden bağımsız olması gereken ilk iki kuvvet arasındaki bu ilişki kuvvetler ayrılığı ilkesinde sorunlar oluşmasına sebep olabilmektedir. Diğer taraftan yasama organı olan meclisin kendisine verdiği yetki ve koyduğu kurallara tabi olan, ancak diğer iki kuvvet gibi gücünü millettten alan yargının bağımsızlığına da parlamentoda güçlü temsil edilen ve yürütme organını bünyesinden çıkararak siyasi teşekkül müdahaleler yapılabilenkte, yasama bağımsızlığı ile ilgili sorunlar çıkmaktadır. Çalışmaları millet denetimine tabi olan bu üç

erkin işleyişi sırasında karşılaşılan güçlükler, birbirinden bağımsız olmaları gereken üç erkin sınırları ve bağımsızlığı ile uygulamada ortaya çıkan sorunlar siyasal sistem için ayrı bir gücü gerekli kılmıştır.

1. Basının Dördüncü Güç Olması

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir emniyet supabı ve dördüncü güç olarak bağımsız basın/medya sisteme adapte edilmiştir (İçel 1983:52). Basın diğer üç temel güçten farklı bir konuma sahiptir. Mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmasına rağmen demokratik sistemde üstlendiği rol sebebiyle çalışmaları kamu hizmeti kabul edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığı zaman basın organları siyasal partilere benzerler. Siyasal partiler de basın organları gibi kanuni gereklilikleri yerine getiren herkes tarafından kurulabilirler ve seçimlere katılıp iktidara gelinceye kadar özel teşebbüs gibi işlev üstlenirler. Seçimlerin kazanılmasından sonra kamu işlevleri başlar. Basın organları da böyledir: Kâr ve zararı mülkiyet olarak mensup oldukları kişi ya da kurumlara ait olmasına rağmen günlük çalışmalarında ele aldıkları haber, enformasyon, yorum, eleştiri gibi materyallerin toplum üzerindeki

etkileri, kamuoyunu oluşturma ve açıklamada üstlendikleri misyon, bireyleri toplumun birer parçasına getirmede oynadıkları roller, yönetimler üzerindeki etkileri bu kurumları aynı zamanda kamusal işlev yapan organlar hâline getirmiştir. Bu olağanüstü güçleri sebebiyle basın organları özel teşebbüse ait olan diğer işletmelerden daha farklı ve daha özenli bir hukuki düzenlemeye tabi tutulmaktadır.

Basın organları sadece haber vermek, eleştirmek, eğlendirmek ve yorum yapmakla kalmazlar; aynı zamanda kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olarak vatandaş eğilimlerinin yönetime yansımada rol üstlenirler. Seçim dönemlerinde aday olan insanlarla ilgili seçmene ayrıntılı bilgi vererek parlamentoya lafazan ve şarlatanların, hırsız ve ahlaksızların girmelerine engel olurlar. Başbakan veya milletvekili olacak insanların örnek kişiler olmaları için onlarla ilgili en ayrıntılı bilgiyi kamuoyu gündemine getirerek seçmenin sağlıklı karar vermesini sağlarlar. Siyasilerin rahatsızlık ve şikâyetlerine rağmen adaylıkla birlikte başlayan süreçte geçmişe ait kirli çamaşırların ortaya dökülmesi, ilköğretimden başlamak üzere eğitim hayatındaki başarı ya da başarısızlıkları, ailevi ilişkileri, devletle olan ilişkilerindeki tutumları, toplumsal ilişkilerdeki tavırları gibi birçok konunun gündeme taşınarak toplumu temsil edeceklerin kamuoyuna tanıtılması, ayrıntıya inilerek her şeyin basın tarafından kamuoyu gündemine taşınması hep bu amaca yöneliktir.

Basın millettten aldığı yetki ile parlamento ve hükûmeti denetlerken yetkinin amaca uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol eder.

Basının işlevleri sadece seçim dönemiyle sınırlı değildir. Seçim dönemleri dışında yönetimin parlamentodan başka yine vatandaşlar adına denetlenmesi demokratik sistem açısından önemlidir (O'Neil 1998:41). Basın millettten aldığı yetki ile parlamento ve hükûmeti denetlerken yetkinin amaca uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmekte, uygulamalar hakkında kamuoyunu bilgilendirmekte, kamuoyunun serbestçe oluşmasına yayınlarıyla yardımcı olmaktadır. Yaptığı yorum ve eleştirilerle ülke ve dünyadaki gelişmelerin nasıl algılanması gerektiği konusunda kamuoyunu bilgilendirmektedir. Siyasal sistemin sağlıklı işlemesi için beşinci kuvvet olarak demokrasiye monte edilen sivil toplum örgütlerinin diğer kurumlarla ilişkilerinde de medya yine aracı rolü üstlenmektedir.

Basın organları sistem içerisinde dördüncü güç olarak önemli bir işlevi yerine getirirken konumu itibarıyla diğer üç erkten farklı bir mülkiyet

yapısına sahiptir. Basın organları mülkiyet olarak kimi zaman kamuya, yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine ait olsa da genel olarak özel teşebbüsün mülkiyetindedir. Basın dendiği zaman genel olarak özel mülkiyetin elindeki kuruluşlar akla gelir. Mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmasına rağmen kamu görevi üstlenen basın, halktan/milletten aldığı güçle hükûmetin etkisinden uzak, doğrudan parlamento baskısına maruz kalmadan bu kurumları denetleme işlevini yüklenmiştir. İlk üç kuvvetin birbirine müdahale etmesinin engellenmesi, işlevlerini yerine getirmemesi hâlinde konunun kamuoyu gündemine taşınması, seçimler dışında parlamenterlerin ve hükûmetin toplum adına denetlenmesinde basın büyük rol oynar.

2. Siyasal İktidara Karşı Basının Bağımsızlığı

Basın organlarının her türlü müdahaleden uzak olarak özgür biçimde yayın yapmaları demokratik sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir. Demokrasinin gelişmesine paralel olarak basın hürriyetinin uluslararası metinlere girmesi ve güvence altına alınması da bu amaca yöneliktir. Özellikle siyasal iktidarlara karşı basının bağımsız olarak çalışabilmesi sistem açısından önem taşır. Uluslararası kuruluşlar yıllık olarak global anlamda ülkeleri taraması ve basınla ilgili olarak gerekli ikazlarda bulunmak üzere raporlar hazırlaması ve bunları ilan etmesi, demokratik sistemin işlevine yönelik bir çalışmadır.

Uluslararası kuruluşların raporlarına rağmen siyasal iktidarın kanuni düzenlemelerle bu kurumu da baskı altına alma ihtimalinin var olduğu düşünülebilir. Görünüşte bu ihtimalin de gözden uzak tutulmaması gerektiği gibi bir kanaat oluşuyorsa da sistemin sağlıklı işlemesi için siyasal iktidarın basını hukuki olarak denetim altına alması engellenmiştir. Siyasal iktidara basınla ilgili her türlü hukuki düzenleme yapabilmesi konusunda engeller konmuş ve iktidarın basını hukuki yolla denetim altına alarak basın hürriyetini ortadan kaldırması önlenmiştir.

Siyasi iktidarın basını hukuki olarak denetim altına almasını engelleyen uluslararası metinlerden birincisini Birleşmiş Milletler Sözleşmesi oluşturur. Bu Sözleşme basın hürriyetini teminat altına almış, düşünce ve haberleşme özgürlüğünün, dolayısıyla basın özgürlüğünün insanların vazgeçilmez ve devredilmez en tabii ve temel hakları olduğunu belirtmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 19. maddesi bu hakkın güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Madde, "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar." (<http://www.belge.../iheb>) diyerek düşünce ve ifade özgürlüğünün ya-

nında kitle iletişim aracıyla verilen haber ve bilgilerin alınmasını, çoğaltılmasını ve dağıtılmasını garanti altına almaktadır.

Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi basın organlarını güvence altına alarak bu konuda siyasal iktidarın yaptırımlar uygulamasını engellemektedir. 20 Mart 1950'de Roma'da imzalanan ve 3 Eylül 1952'de yürürlüğe giren Sözleşme'yi Türkiye, 18 Mayıs 1954'te onaylamıştır (R.G. 19 Mart 1954-8662). Bu Sözleşme'nin 9. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü teminat altına alırken, birinci fıkrasında "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir." demektedir. 10. maddesi ise doğrudan ifade özgürlüğünü içermektedir. Birinci fıkrasında, "Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir." şeklinde bir ifadeyle siyasal iktidarı açıkça sınırlandırırken, basın hürriyetinin hangi hâllerde sınırlandırılabileceğini ikinci fıkrasında hüküm altına almıştır: "Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir" (<http://www.belge.../aihs>).

"Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir."

Ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi de basın özgürlüğü ile ilgili benzer bir güvence getirmektedir. AB vatandaşlarının temel haklarını, AB'nin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını düzenleyen ve 13-14 Ekim 2000'de Fransa'nın Biarritz kentinde gerçekleşen AB zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının bilgisine sunulmuştur. 7-8 Aralık 2000'de "Nice Zirvesi"nde onaylanan Temel Haklar Şartı'nın ifade ve haber alma özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinin birinci ve ikinci fıkrası, "Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma,

haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.” demektedir (<http://www.belge.../ab>). Diğer taraftan, UNESCO’nun 1984 yılında yapılan 18. Genel Konferansında iletişim özgürlüğü kabul edilmiştir (Ansay, 1991:221).

Siyasal iktidarlara karşı basın hürriyetini güvence altına alacak diğer bir teminatı anayasalar oluşturmaktadır. Basın özgürlüğü anayasalarla teminat altına alınmıştır ve bu metinleri siyasal iktidarın değiştirmesi güçtür. Örneğin 1982 Anayasa’sının düşünceyi açıklama ve yaymayı kapsayan 26. maddesinde, “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya

“Devlet,
basın ve
haber alma
hürriyetlerini
sağlayacak
tedbirleri
alır.”

fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.” denmektedir. Doğrudan basın hürriyetini içeren 28. maddesi ise; “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.” diyerek sadece basın hürriyeti güvence altına alınmakla kalınmamakta ayrıca devlete basın hürriyetini sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğünü vermektedir.

Basın özgürlüğünün anayasalarla teminat altına alınması siyasal iktidarı engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkarken, demokrasi-lerdeki kamuoyu baskısı iktidarı sınırlandıran diğer bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kamuoyunun bizzat kendisi basına yapılacak düzenlemeler konusunda siyasal iktidara baskı uygulayarak basının iktidar tarafından denetim altına alınmasını engeller. Özal’ın Başbakanlığı döneminde “Muzır Kanunu” yoluyla basını baskı altına alma isteğinin, hatırlanacağı üzere kamuoyu baskısı sebebiyle gerçekleşmemesi buna güzel bir örnek oluşturur.

Hukuki olarak basın organlarının siyasal iktidarlar tarafından baskı altına alınmasının son derece güç olması rağmen iktidarın başka yol ve yöntemlerle bu amaca ulaşmaya çalıştığı da bilinmektedir. Bunlardan birincisi idari avantajlar veya yaptırımlar yoludur. İktidar yönetim gücünün kendisine verdiği yetkiye dayanarak basına birtakım avantajlar sağlayıp onu yanına çekmekte ve bu yolla basını asli görevinden uzaklaştırabilmekte ya da haber almadaki engeller başta olmak üzere bu kurumların ihtiyaç duydukları birtakım girdiler konusunda sorun çıkartarak görevlerini

yapmalarını engelleyebilmektedir. Kamuoyu baskısı ve diğer uluslararası ilkeler sebebiyle bu konuda çok başarılı olduğu da söylenememektedir.

3. Basının Ekonomik Bağımsızlığı ve Siyasi İktidar

İktidarın basını denetim ve güdümü altına almada kullandığı daha etkili diğer bir yöntem ekonomik baskıdır. Siyasetin temel amaçlarından birini ülkenin ekonomik kaynaklarını kullanma konusundaki tercihler oluşturur. İktidarı ele geçiren siyasal parti(ler) ülkenin ekonomik kaynaklarını basın için siyasi bir rüşvet veya iltimas aracı olarak kullanmak suretiyle basını denetimleri altına almak isteyebilirler. Medya patronlarının en hassas yönlerini para kazanma isteğinin oluşturması sebebiyle siyasal iktidar kendisini desteklemeleri şartıyla ekonomik kaynakların bir bölümünü basın patronlarının lehine tahsis edebilir, yönlendirebilir. Böyle bir durumda basın asli görevlerinden vazgeçer ve güç kaynağı olan toplumu bir kenara bırakarak asla yapmaması gereken rolü üstlenerek siyasal iktidarın güdümüne girer. Böyle bir durum demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesini temelden sarsarken demokrasinin işleyişine de büyük zarar verir. Vatandaşların sağlıklı bilgilenelememesi, parlamento ve idarenin yeterli oranda denetlenememesine yol açarken, farklı görüş ve eleştirilerin yapılamaması kamuoyunun oluşmasını engeller ve millî iradenin sandığa yanlış yansımaya yol açar.

Siyasal iktidarlar, farklı görüş ve ideolojileri savunan basın organlarına hukuki anlamda eşit davranmakla kalmamalı, basın organlarının bağlı buldukları sermaye gruplarının ekonomik kaynaklara ulaşmalarında, kamu ihalelerindeki yarışlarda, basın lehine kullanılan inisiyatiflerde eşit davranmalıdır. İktidarın amaçlarından birini, ülkedeki ekonomik kaynakları tahsis etmede ve yönlendirmede yetki sahibi olmak isteği oluşturur. Bu amaç dikkate alındığında iktidara gelen siyasi parti için bu kaynakların gayriahlaki olarak iktidarın amaç ve çıkarlarına kullanılmasının mümkün olmadığı uygulamalardan da kolayca anlaşılabilir. Demokratik sistemlerde iktidarların icraatlarında şeffaflığın aranması ve iktidara gelecek partilerin daha şeffaf bir yönetim vaatleri, diğer alanlarda olduğu gibi basın konusunda da siyasi iktidarın kamu kaynaklarını baskı, çıkar ve yönlendirme aracı olarak kullanmasını engellemeye yöneliktir. Gelişmiş demokrasilerde iktidarlar tarafından şeffaflığın bir ilke olarak algı-

İktidarın basını denetim ve güdümü altına almada kullandığı daha etkili diğer bir yöntem ekonomik baskıdır.

lanması ve kamuoyunun bu konuda ikna edilmesi sistemin sağlıklı işlemesine matuf hukuki ve ahlaki bir ilke olarak karşımıza çıkar.

Siyasal iktidarlarla basın kuruluşları arasında ekonomik anlamda yapılacak hukuki mevzuata, ahlaki ilkelere ve teamüllere aykırı olarak iş birliği ve anlaşmaların engellenmesinde en önemli görev muhalefetteki siyasi partilere ve diğer basın organlarına düşmektedir. İktidarın ekonomik kaynakları kendisini destekleyecek basın kuruluşlarına veya aynı gruba bağlı diğer şirketlere yönlendirmesi ya da tahsis etmesi hâlinde bunu kamuoyuna duyuracak ve diğer mekanizmaları harekete geçirecek olanlar diğer basın kuruluşları ve muhalefet partileri olmaktadır. Basın gruplarının daha büyük boyutlarda siyasal iktidarlarla ekonomik iş birliğine girerek asli misyonlarından uzaklaşması siyasal sistem açısından çok daha büyük sorunların oluşmasına zemin hazırlar.

Türkiye’de 1990’lı yılların sonu ile 2000’li yıllarda yaşanan ve ülkeyi ekonomik krize sürükleyen “banka hortumlamaları” bunun iyi bir örneğini oluşturur. Bazı basın grupları, bağlı oldukları diğer şirketler aracılığı sayesinde siyasal iktidarlarla olağan dışı ekonomik ilişkilere girerken basın organları asli fonksiyonlarından uzaklaşmış, bunun sonucu olarak siyasal alanda demokrasi dışı siyasal oluşum pazarlıkları yapılmaya başlanmış ve ülke ekonomik kriz yanında siyasal bir krize de sürüklenmiştir. Yapısı gereği şeffaf ve temiz olması gereken basın kurumu şaibeli ilişkilerle kirlenmiştir. Dönemin basın gruplarından birisi bir bakan hakkında, bakanlıktaki icraatlarla ilgili olarak sürekli biçimde yolsuzluk iddialarını gündeme getirmiş, bunun karşılığı olarak da ilgili bakan başka bir televizyon kanalına çıkıp, kendisini yolsuzlukla suçlayan medya grubunun patronunun nerede olduğunu sormuştur. Bakanı eleştiren basın grubunun patronu o tarihlerde “banka hortumlamaktan” cezaevinde bulunuyordu.

Kendisini temizleyemeyen ve kirli ekonomik ilişkilere bulaşan bir basın kurumunun siyasal sistemin temizlenmesine yönelik yayın yapabilmesi mümkün değildir. Dünyanın hemen her yerinde temiz olması gereken kurumların başında medya/basın kuruluşları gelmektedir. Bu kuruluşların sahipliğini üstlenecek şirketlerin daha titiz olarak seçilmesi ekonomik kaygılardan öte basının siyasal sistemde üstlendiği görevle ilgilidir. Medya sahipliğini üstlenen şirketlerin güçlü ekonomik yapılarının olması, özellikle siyasal iktidar ve genel olarak kamu ile ilişkilerde hukuk dışı, gayriahlaki ilişkiler içerisine girmemesi, iktidarın bu kurumlar üzerinde kuracağı baskının önlenmesi ve siyasal sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir.

Siyasi iktidarın her türlü hukuki, idari, ekonomik, fiilî baskısından uzak olarak basın organlarının çalışmalarını sürdürmelerine ortam yara-

tilması basın hürriyeti açısından yeterli olmayabilir. Özgürlük, basın organlarının siyasi baskılardan uzak olması yanında basın çalışanlarının görevleri ile ilgili serbest çalışmalarını da içerir. Basın sektörüne bakıldığı zaman iki farklı statüdeki insanı görmek mümkündür: Bunlardan biri basın kurumlarının sahipliğini üstlenenlerdir. Bu insanlar asli olarak basın mesleğini icra etmezler. Görevleri ve amaçları kurumun iyi işlemesi ve kendi kazançlarının azami oranda olmasıdır. İkinci statüdeki insanlar ise çalışanlardır. Gazeteci/iletişimci dendiği zaman asli meslek olarak basın alanını seçen ve geçimini bu alandan sağlayan insanlar akla gelir. Kurumun kâr ve zararı bunları birinci dereceden ilgilendirmediği gibi basın organının ekonomik çıkarları konusunda da kayıtsızdırlar. Bu insanların görevleri ile ilgili sadece diğer kişi ve kurumlara karşı bağımsız olmalarının ötesinde basın deontolojisi açısından kendi kurumlarının üst yönetimlerine ve medya sahiplerine karşı bağımsız olmaları da basın hürriyeti ve demokratik siyasal sistem açısından önemlidir.

Basın çalışanlarıyla ilgili sorunu hemen her medya kuruluşunda görev yapan üst yöneticiler oluşturmaktadır. Üst yöneticiler bir yandan gazeteci/iletişimci kimlikleri ile boy gösterirken diğer taraftan aldıkları maaşlar dışında çalıştıkları kuruma ortak olmakta, kurum hisselerinden pay almaktadır. Yarı patron gazeteci tipindeki insanların sadece mesleki kaygılarla görev yapmaları, içinde buldukları konum gereği mümkün değildir. Gazeteci görevi gereği bir olayı, gelişmeyi, fikri yayın konusu yapıp yamama aşamasında medya kuruluşunun ekonomik kaygılarından ve çıkar ilişkilerinden uzak olarak kendi vicdani kanaatlerine göre karar verir. Gazeteci kimliğinin yanına patron kimliğinin de eklenmesi bu yapıyı derinden etkilediği için bu insanların sadece mesleki kaygılarla görev yaptıkları söylenemez. Yarı patron gazetecilerin, siyasi iktidar başta olmak üzere diğer kurumlarla ilişkilerinde sadece mesleki kaygıları göz önünde tutarak görev yapabilmeleri ile ilgili oluşan soru işaretleri basın ahlakı açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Yarı patron olarak medya üst yöneticisi görevini üstlenenlerin çalışanların haklarını koruma konusunda da konumları gereği yeteri kadar hassas davranabilmeleri mümkün değildir.

Basın çalışanlarının meslekleri dışında başka bir işle meşgul olmaları, basın mesleğini icra ederken istihbarat teşkilatları da dâhil olmak üzere kamu veya özel kuruluşlara ait başka işlerde uğraşmaları, gazeteci kimliği ile uyumsuz bir durum ortaya çıkarır. Basın çalışanları gücünü çalıştıkları kurumun ötesinde toplumdaki alır ve onlar adına araştırır, haber yapar, eleştirir, yorumlar. Demokratik sistem içerisinde basına kendisine ayrıcalıklar tanınması, yaptığı işin kamusal nitelik taşımasından kaynaklanır sebebiyledir. Basın mensubunun başka kurumlarla oluşturacağı ilişkiler, basın kuruluşu dışında kişi ve kurumlardan alacağı emirler basın mesle-

ğini icra ederken oluşturacağı vicdani kanaati olumsuz etkileyeceği için gayriahlaki sayılmaktadır.

4. Siyasal İktidarın Basının Mülkiyet Yapısına Müdahalesi

Tarih boyunca siyasal iktidarlar, basın organlarını baskı ve denetim altına alabilmek için farklı yöntemler denemiştir. Basının kendini güvence altına alacak haklara kavuşması uzun süren mücadelelerin sonucu olmuştur. Demokrasilerde basın dördüncü kuvvet konumuna getirilirken siyasal sistem içerisinde çok sesliliğin sağlanması, farklı görüşlerin temsil edilmesi, çoğulculuğun sağlanması ve kamuoyunun serbestçe oluşmasına bu kurumların katkısı dikkate alınmıştır. Basın alanının sınırlı sayıda grubun eline geçmesi ve bir anlamda tekelleşmesinin demokrasiye aykırı olacağı ve siyasal sisteme büyük zarar vereceği açıktır.

Siyasal iktidarların basını hukuki olarak denetim altına almaları yukarıda da açıklandığı gibi çok mümkün görünmemektedir (Belsey, Chadwick 1998:19). Aynı şekilde iktidar kaynaklı fiilî ve idari müdahaleler de

kamuoyu baskısı sebebiyle fazla etkili olamamaktadır. Ekonomik kaynakların basın kuruluşlarına yönlendirilmesi ise özellikle seçim dönemlerinde ve iktidarların güç kaybetmeye başladığı süreçte etkisini yitirmekte ve basın organlarının saf veya yayın politikası değiştirmesini engelleyememektedir.

Basın organlarının iktidar tarafından denetim altına alınması antidemokratik sistemlerin temel ilkesidir.

Siyasi iktidarların basınla ilgili bu çıkmazı, son yıllarda basının mülkiyet yapısına yönelik müdahalelerle onu denetim altına alma çabası içerisinde girmelerine yol açmaktadır. Basın kuruluşlarının iktidara yakın veya iktidar tarafından desteklenen sermaye grupları tarafından alınması suretiyle basında iktidara karşı oluşabilecek muhalefetin engellenmesi, si-

yasal iktidarın uygun görmeyeceği yayının engellenmesi, denetim ve eleştirinin önlenmesi yolu tercih edilmektedir. İktidarın basını en kolay denetim altına alabileceği yöntemlerden biri olan bu tercihin demokratik rejimin ruhuna aykırı olacağı açıktır (Gilbert 1998:170).

Basın organlarının iktidar tarafından denetim altına alınması antidemokratik sistemlerin temel ilkesidir. İktidarlar, kamuoyunu iktidar lehine yönlendirmek amacıyla basın organlarının mülkiyetini ya komünist/sosyalist sistemlerde olduğu gibi doğrudan iktidara bağlarlar ya da diktatörlüklerde olduğu gibi iktidar mensupları veya onların onayını alan kişi ve

kurumlar basın organlarının mülkiyetini üstlenirler. Basının mülkiyet olarak belirli gruplarda toplanması monarşik veya meşruti sistemler açısından uygun görülebilirse de demokrasi ile uyuşması mümkün değildir. Günümüz demokrasilerinde en önemli kurumlardan birisi ve dördüncü güç olarak tanımlanan basının mülkiyet yapısı açısından siyasi iktidarlar veya başka kurumlarca denetim altına alınması sistemin sağlıklı işlemlerini engeller. Modern demokrasiler sadece basındaki çok sesliliği bile yeterli görmemekte, toplumdaki grupların sesini duyurabilmeleri ve kamuoyunun serbestçe oluşması için önemli olan sivil toplum kuruluşlarını siyasi sistem için olmazı gibi görmekte ve sivil toplum örgütlerini beşinci kuvvet olarak tanımlamaktadır.

Hemen her dönemde siyasi iktidarların basını denetim altına alma isteği ortaya çıkmasına rağmen demokrasinin temel ilkeleri iktidarları sınırlandırırken, daha kolay ve iktidardan bağımsızmış gibi izlenim verilerek basının mülkiyet olarak denetim altına alınması girişimleri iktidarın siyasi sistemi demokrasiden uzaklaştırma çabası olarak da yorumlanabilir. Mülkiyet olarak iktidara yakın grupların eline geçebilecek bir basının ülkede muhalefete, muhalefet edebileceklere yayınlarını açması, toplum adına iktidarı denetleyebilmesi, eleştirebilmesi, kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olabilmesi, seçim dönemlerinde parti ve adayları kamuoyuna yeterince tanıtabilmesi, ülkedeki sorunları ve gelişmeleri parlamentoya ve yönetime iletebilmesi mümkün değildir. İktidarın mülkiyet olarak basını denetim altına alma çabalarını demokratik rejimin dışına çıkma eğilimi olarak görmek de mümkündür.

Hemen her dönemde siyasi iktidarların basını denetim altına alma isteği ortaya çıkmaktadır.

İktidarlar için temel amaç, kendilerini iktidara taşıyan sistemin aynı şekilde çalışmasına yardımcı olmak, çok sesliliğin önünde engeller varsa bunları kaldırmak, medya kuruluşlarının sınırlı sayıda ve belirli grupların eline geçmesini engellemek, tiraj ve izlenme oranları açısından basın organlarının belirli gruplarda toplanması suretiyle tekelleşme eğilimleri varsa bunları ortadan kaldırmak olmalıdır (Keane 1993:141). Demokrasilerde basının, mülkiyet olarak ele geçirilmesi veya başka yöntemlerle iktidar lehine denetim altına alınması siyasi iktidarın bindiği dalı kesmesi anlamına gelir ki bunun yanlışlığı tartışılmayacak kadar açıktır. "Basın hürriyetinden doğacak zararların önlenmesinin yolu yine basın hürriyetidir." sözünde olduğu gibi demokrasilerde basınla ilgili sorunların gide-

rilmesinde izlenecek yolun, basın hürriyetinin genişletilmesi olduğu dikkate alınmalıdır.

İdeolojilerin habere yansması, haberde; doğruluk, taraflara eşit söz hakkı verilmesi, bilgi ve belgeye dayanma, kişisel kanaat ve ideolojilere yer vermeme, sadece olgulara dayanarak metni oluşturma, haberle yorumun, haberle reklamın, haberle eleştirin karıştırılması, (Lippmann 1965:222) basının özel çıkarlara alet edilmesi, uluslararası hukukun koyduğu birtakım evrensel ilkelerin çiğnenmesi, basına konan sınırların aşılması gibi durumlarda sorunun çözümünün

Basın organları
demokrasinin
vazgeçilmez
unsurları ve
sistemin
olmazsa olmaz
kuruluşları
olarak siyasal
sistemin
dördüncü
kuvvetidir.

gibi durumlarda sorunun çözümünün iktidarların ötesinde toplumsal ve kurumsal bazda ele alınması demokrasi açısından önemlidir. Siyasal iktidarların, hemen her dönemde iktidarların basından şikâyetçi oldukları gerçeğini dikkate alarak demokrasinin genel ilkeleri çerçevesinde basın hürriyetinin özüne dokunacak ve sistemin işleyişini engelleyecek etkilerden uzak kalmanın yolunu tercih etmeleri, uymaları gereken temel bir ilke olmalıdır.

SONUÇ

Basın organları demokrasinin vazgeçilmez unsurları ve sistemin olmazsa olmaz kuruluşları olarak siyasal sistemin dördüncü kuvvetidir. Bu kuruluşların kamuoyu üzerindeki

güçleri toplumsal arenada söz sahibi olmak isteyen hemen her kişi veya grup için bu kurumları cazibe merkezi hâline getirmiş, hemen her dönem basının gücünden yararlanmak isteyenlerin başında siyasal iktidarlar gelmiştir. Siyasal iktidarların basını kendi amaçları doğrultusunda denetim alma istekleri olmasına rağmen 18. asırla birlikte gelişen demokrasi basın için bir güvence olmuştur.

Demokrasinin sağlıklı işleminde karşılaşılan sorunlar basını sistemin ayrılmaz ve vazgeçilmez parçası hâline getirirken siyasal sistemin gelişmesine paralel olarak basını güvence altına alacak önlemler geliştirilmiştir. Basın hürriyetinin özüne dokunacak müdahaleler demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemini engelleyeceği için özellikle siyasal iktidarlar ve diğer kurumlarla basın arasındaki ilişkilerin çerçevesi ayrıntılı olarak çizilmiş ve basın hürriyeti anayasalar dışında uluslararası metinler yoluyla güvence altına alınmıştır.

Siyasal iktidarların hukuki alan dışında basını baskı altına alabilecek ekonomik, idari ve fiilî yaptırım ve engellemeleri basın hürriyeti için tehdit olduğu gibi demokrasiye de zarar veren bir davranıştır. Ekonomik kay-

nakları yönlendirme konusunda yetki kullanan iktidarların ekonomik ilişkilerle basını kendine bağlaması, basını yönlendirmesi siyasi etik ve basın ahlaki açısından uygun davranışlar değildir ve bu tür uygulamalar demokratik siyasal sisteme zarar vermektedir.

Son yıllardaki bir uygulama olarak karşımıza çıkan siyasal iktidarın basının mülkiyet yapısına müdahalesi basının fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir. Demokrasinin sağlıklı işleminde basının özellikle siyasal iktidarın baskı ve denetiminden uzak yayın yapması önemlidir. İktidarın mülkiyet olarak basını ele geçirme çabaları toplumun serbest bilgilenmesi, kamuoyunun serbestçe oluşması, yönetimin veya iktidarın denetlemesini engelleyeceği için basının asli fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir. Demokrasilerde iktidarın basını denetim altına alma çabaları, kendini iktidara getiren yöntemleri değiştirmesi sistemi demokratik rejim olmaktan çıkaracağı için sakıncalıdır. Basınla ilgili sorunları gidermek için basın hürriyetinin sınırlarının genişletilmesi en geçerli yoldur. Basınla iktidarlar arasındaki sorunların çözümü için bu durum siyasal iktidarlar tarafından temel ilke olarak kabul edilmelidir. ■

KAYNAKLAR

ALTHUSSER, Louis (1994) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Y.Alp, M.Özışık, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul.

ANSAH, Paul A. V. (1991) *Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi*, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayınları, İstanbul.

BELSEY, Andrew, Ruth CHADWICK (1988) “Medyada Etik ve Siyaset: Kalite Arayışı”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BLUMLER, Jay (1981) “The Press, Television, and Democracy” *Reader in Public Opinion and Mass Communication*, 3 rd Ed., (Ed. M.Janowitz, P. Hirsch), The Free Press, New York.

DAMLAPINAR, Zülfiyar (2005) “İktidar ve Kitle İletişim Araçları Üzerinden Rıza Üretimi”, *Medya ve Siyaset*, Ed. Z. Damlapınar, Turhan Kitabevi, 2005

DÖNMEZER, Sulhi (1983) “Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. : 3, İstanbul.

DÖNMEZER, Sulhi (1976) *Basın ve Hukuku*, 4. bs., İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul

GARNHAM, Nicholas (2004) “The Media and The Public Sphere”, *The Information Society Reader*, Ed. Frank Webster, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.

GILBERT, Paul (1998) “Yayıncılığın Oksijeni: Terörizm ve Habercilikte Sınırlandırmalar”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GÜZ, Nurettin (2005) *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Nobel Yayınevi, Ankara.

İÇEL, Kayıhan (1998) *Kitle Haberleşme Hukuku*, 4. bs., Beta Basım Yayım, İstanbul.

İÇEL, Kayıhan (1983) “Devletle Basın Arasındaki İlişkiler”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. : 3, İstanbul.

KEANE, John, (1993) *Medya ve Demokrasi*, (çev. Haluk Şahin), 2. bs., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

LIPPMANN, Walter (1965) *Public Opinion*, The Free Press, New York.

MACBRIDE, Sean, vd. (1980) *Communication and Society Today and Tomorrow: Many Voices One World*, Kogan Page, London.

MCLUHAN, Marshall, Quentin Fiore (1968) *War and Peace in the Global Village*, Bantam Books, New York.

MCQUAIL, Denis (1994) *Kitle İletişim Kuramı*, (çev. A.H.Yüksel), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

MILBURN, Michael A. (1998) *Kamuoyu ve Siyaset*, (çev. A. Dönmez, V. Duyan), İmge Kitabevi, Ankara.

O’NEILL, John, (1998) “Piyasada Gazetecilik Yapmak”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ÖZEK, Çetin, (1983) “Basında Haber Verme Hakkının Sınırları”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. :3, İstanbul.

SCHILLER, Herbert (1993) *Zihin Yönlendirenler*, (çev. Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.

SCHNAIDER, Wolf, Paul – Josef Raue (2000) *Gazetecinin El Kitabı*, (çev. I. Aygün), Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.

OSKAY, Ünsal (1992) *İleşimin ABCsi*, Simavi Yayınları, İstanbul.

http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html, 21.02.2010

http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html, 21.02.2010

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html>, 21.02.2010